

DE VRIEND-VERZAMELAAR OVER HET MAKEN VAN DIGITALE VRIENDEN

Yoni Van Den Eede
(Aspirant FWO-Vlaanderen)

“Ware vrienden hebben geen pand tot gedachtenis nodig.”
– Willem Elsschot¹

Aristoteles bestudeerde in zijn *Ethica* uitvoerig de vriendschap. Het klassieke begrip van de Griekse *φιλία* (*philia*, ‘vriendschap’) gold eeuwenlang als referentiepunt voor wie het concept ‘vriendschap’ onder handen nam. Deze dagen dringt zich echter een revaluatie van het vriendschapsbegrip op. Online netwerken en ‘digitale gemeenschappen’ mediëren immers onze vriendschappen. Maar grijpen ze er ook op in, *wijzigen ze ook?* Maken we tegenwoordig niet op een andere manier vrienden dan in het predigitale tijdperk? Onder meer aan de hand van enkele recente techniek- en mediafilosofen wil ik de vraag stellen naar de plausibiliteit van die hypothese.

Om de hypothese verder aan te scherpen, veroorloof ik mezelf een kort verslag van een persoonlijk wedervaren. Nog maar net had ik me gekatapulteerd in het universum dat ‘Facebook’ heet, de populairste *digital community* (online gemeenschap) van het moment. Nog maar net had ik de geboorte van mijn eigen bescheiden ‘profiel’ gevierd – en dan maar op jacht naar de hoogst noodzakelijke *friend requests* (‘vriendenverzoeken’). Mensen die ik ‘ken’ natuurlijk, zo schrijft de ongeschreven regel van Facebook het trouwens voor. Nog maar net had ik ternauwernood enkele tientallen ‘vrienden’ ‘toegevoegd’... of ik ontmoette in levenden lijve een ‘echte’ vriend die droogjes doch oprecht verbaasd opmerkte: ‘Je hebt nog niet zoveel vrienden hè?’ Van de weeromstuit was mijn digitale sociabiliteit gevonnist. We tellen niet alleen *onze* vrienden, we tellen evengoed die van anderen... *and counting*.

Meer zelfs, we voelen ons niet langer beschaamd om de dwingende kracht van het tellen, van het *optellen*. Eenmaal één bij één voegen, en plotsklaps ontwaakt er een propulsieve demon in ons: daar ligt de oneindigheid al in het verschiet. Kameraden wedijveren met elkaar om de meeste *friends*. Er zijn de ‘groothandelaars’ met meer dan duizend digitale vrienden – gegarandeerd zitten ze niet elke week met elk van hen op café. Ook ik beken dat ik af en toe een blik werp op mijn ‘vriendenaantal’. Niet om vernuftige vermeerderingsstrategieën te beramen, maar uit een vreemde hang naar geruststelling. Kijk, ik *besta*. Er is iets onweerstaanbaar verleidelijks aan deze economie van de vriendschap.

Maar is ze nieuw? Heeft Facebook ze op eigen kracht in het leven geroepen? De website wordt gepromoot als een *tool* om in contact te treden met anderen, maar leidde vriendschappelijk contact voorheen dan niet tot berekening, de anderen 'in het oog houden', 'meer willen'? Laat ons, vertrekkende vanuit die aspecten, een bescheiden hypothetische vóór-en-na-vergelijking maken. Daartoe formuleer ik ruwweg vier vragen:

1. Kwam er voorheen geen enkele berekening aan vriendschap te pas?
2. Weegt de visuele component in digitale vriendschap zwaarder?
3. Spelen 'de anderen' nu een nieuwe rol in vriendschap?
4. Wilden we altijd al 'meer' op het vlak van vriendschap?

Brengen *social-networking*-sites een kwalitatieve of 'slechts' een kwantitatieve verschuiving in ons 'klassieke' begrip van 'vriendschap' teweeg? Teruggrijpen naar zo'n – letterlijk – klassiek begrip kan, ter beantwoording van die vraag, misschien soelaas bieden. Dus, als zo velen... terug naar Aristoteles.

1. Bereken(en)de vrienden

Een Griek als Aristoteles had allicht zijn ogen uitgekeken bij zo'n rekendrift. Nochtans was hij evenmin onbekend met een zekere 'vriendencalculus': "(...) veel vrienden hebben wordt algemeen als iets moois beschouwd (...)." ² Meer zelfs, een vriend komt wel eens van pas. Aristoteles onderscheidde namelijk drie soorten vriendschap: vriendschap gebaseerd op nut, op genot en op 'het goede'. Een vriend uit de eerste categorie levert je voordeel op, is 'bruikbaar'. Een kompaan van de tweede soort brengt je plezier en heet dus 'aangenaam'. Maar enkel de derde vorm boogt op volmaaktheid: deze soort van vriendschap richt zich op de persoon van de vriend zelf. Men houdt van zijn of haar vriend omdat die 'goed', voortreffelijk is. Volmaakte vriendschap kan dan ook slechts tussen goede mensen voorkomen. Toch verdienen de eerste twee vormen net zozeer de betiteling 'vriendschap'. Bovendien zijn voortreffelijke vrienden niet alleen goed, maar evenzeer nuttig en aangenaam voor elkaar. *Ergo*: er is heus niks mis met een beetje opportunisme.

Nu is opportunisme 'van alle tijden', maar calculatie misschien niet? In 1937 schrijft Dale Carnegie het even vaak bejubelde ("Meer dan 16 miljoen exemplaren verkocht") als verguisde boekje *How to Win Friends and Influence People*. ³ Het boek wordt vaak aangehaald wanneer de efficiëntie cultuur aan de schandpaal moet. Dale Carnegie zou als geen ander het op winst en status beluste, (neo)kapitalistische, calculerende denken kenschetsen én vertegenwoordigen. Wie het werkje leest, merkt echter al gauw dat Carnegie niet zozeer een handleiding 'gehaaidheid' schreef, maar eerder een anekdotische, geestige gids voor eenieder die nood heeft aan meer zelfvertrouwen en vlottere contacten. Warme charme uit het interbellum. Ook al is het hem finaal te doen

om het 'rentabiliseren' van sociale contacten: de soorten relaties die Carnegie immers probeert op te krikken, staan nu eenmaal in het teken van het gewin. Ze behoren tot de tweede en vooral de eerste categorie van Aristoteles. Maar onze 'echte' vriendschappen met de rekenmachine beheren, terwijl die toch in de derde groep zouden moeten thuishoren? Is dit dan geen zuiver eenentwintigste-euws verschijnsel, vooral de verdienste van *social-networking-sites*?

2. Iconen van iconen

We hebben onze vrienden altijd al weliswaar niet geteld, maar toch in zekere zin 'tentoongesteld'. Ook vóór de opkomst van de *showbusiness*. Exuberante feestjes en uitbundige plechtigheden zijn al sinds mensenheugenis in zwang. Zelfs de hoogste en edelste bezigheid der mens voert steeds wel bij een kring van gelijkgezinden: Plato's Academie, Aristoteles' peripatetische school, Epicurus' tuin, ... De *agora* – en plaats van dialoog en verbond? Dat is slechts de halve waarheid: elke openbare plek geldt evengoed als *place m'a tu vu*. Zien en gezien worden. Maar ook onze vrienden laten zien. En hén bekijken. Dit waarnemen maakte voor Aristoteles zelfs mee de noodzaak van vriendschap uit. Een voortreffelijk mens wil immers voortreffelijke handelingen aanschouwen, en daarom heeft hij goede vrienden nodig. Bovendien, zoals hij met Theognis zegt, "(...) kan men zich in zekere zin oefenen in voortreffelijkheid door met goede mensen om te gaan (...)." ¹⁴

We bekijken onze vrienden, en zij ons. Marshall McLuhan betoogde dat we in het tijdperk van de 'elektrische technologie' – hij doelde onder andere op telegraaf en tv; McLuhan overleed in 1980 en beleefde dus net niet de geboorte van het internet – terugkeren naar 'tribale condities': een wereld van onmiddellijkheid, totaliteit, *involvement* ('betrokkenheid') en magie. In die wereld speelt niet langer het nuchtere, 'wetenschappelijke' kijken de hoofdrol, maar het iconische, de verering – net zoals primitieve stammen hun sacrale objecten aanbeden. "De nieuwe magnetische of wereldstad zal statisch en iconisch of inclusief (*inclusive*) zijn." ¹⁵ Kijken wordt vereren. Worden we dan ook iconen voor elkaar, vereren we onze vrienden en zij ons? Op online-gemeenschapssites neemt men dit dan wel erg letterlijk. Het brandpunt van een profiel vormt de foto, de *profile picture* ('profielafbeelding'). In deze afbeelding komen alle betekenissen van 'profiel' samen. De meeste gebruikers plaatsen een portretfoto van zichzelf, maar niet zonder enig gevoel voor marketing, voor *profiling*. Natuurlijk tonen we ons het liefst 'van onze beste kant'. *Kijk, ik besta*. Sommigen omringen zich met weidse stranden of blauwe luchten – buitentypes. Vele kersverse moeders poseren met hun kroost – als moderne Madonna's met kind. Geen betere illustratie van ons heimelijke verlangen een god in 't diepst van onze gedachten te zijn. Zou Marshall McLuhan dan toch

gelijk hebben? Op dit punt kwam McLuhans voorspelling alleszins uit: we leven in een iconische wereld – onze *desktops* vol iconen getuigen ervan.

En toch. Hadden we echt *digital communities* nodig om onze naasten te ‘iconiseren’? Die taak vervulden de traditionele schoorsteenkiekjes toch al met verve, en bovendien plechtstatiger? Of de van handgeschreven commentaar voorziene familiealbums? Of de verformfaaide foto in de portefeuille? Mobiele iconen. Alleen: in onze digitale portefeuilles kijkt iedereen mee. Multi-iconografie.

3. Digitale *gemeenschap*?

Bepaalde de aanwezigheid van die ‘anderen’ – hetzij ‘bewust’, hetzij op de achtergrond – echter niet altijd al vriendschap? Voor Aristoteles bestond er beslist niet zoiets als een ‘ongesitueerde’ vriendschap, vriendschap zonder omgeving of ‘buitenwereld’. Meer zelfs, hij situeerde vriendschap in de politieke gemeenschap, want ‘vriendschap’ en ‘recht’ hebben “(...) kennelijk met hetzelfde domein te maken en komen (...) tussen dezelfde personen voor.”⁶ Het politieke bestel is samengesteld uit de meest diverse belangengemeenschappen, en waar er een belangengemeenschap is, daar is ook vriendschap. Sterker nog: “(...) de belangengemeenschap is het fundament van vriendschap.”⁷ De verschillende soorten van politieke gemeenschap kan men vergelijken met vormen van vriendschap. Aristoteles kwam tot de conclusie dat gemeenschap en vriendschap vrijwel onder één hoedje spelen: “In elk van de genoemde vormen van politiek bestel komt (...) vriendschap voor, en wel precies in de mate waarin er ook recht voorkomt.”⁸

Vriendschap gedijt slechts in een gemeenschap, hoe die er ook uitziet, offline of online. Socioloog Amitai Etzioni stelt de vraag of er online gemeenschappen bestaan.⁹ Volgens Etzioni kunnen we spreken van een ‘gemeenschap’ – niet noodzakelijk in de klassiek-sociologische zin van het woord – wanneer die aan twee voorwaarden voldoet: een web van ‘affectgeladen’ relaties die vaak kriskras door elkaar lopen en elkaar kunnen versterken, en een gehechtheid aan dezelfde normen, waarden, geschiedenis en identiteit – kortom, een gedeelde cultuur. Etzioni ziet de eerste voorwaarde op het net moeiteloos in vervulling gaan, maar opdat ook de tweede bepaling online bewaarheid zou worden, dringen er zich nog drie verdere condities op: het aantal leden van de gemeenschap moet relatief stabiel en niet onbeperkt zijn, leden moeten hun echte identiteit tonen, en de onderwerpen die besproken worden, beslaan een ruim gebied (fora over bijvoorbeeld botanica of oldtimers zijn dus uitgesloten). Bepaalde online ‘clubs’ vervullen sommige van deze vereisten, volgens Etzioni, en sowieso ontwaart hij vele “(...) betekenisvolle en versterkende interacties (...)”¹⁰ in de webwereld. Maar vele tekenen van echte ‘gemeenschappen’ op het net bespeurt hij alsnog niet. “Persoonlijk denk ik dat

gemeenschappen zouden bloeien als men een stabiel en niet-verhullend lidmaatschap vrij gemakkelijk verkrijgbaar zou maken, maar dit moet nog bewezen worden”.¹¹

Mag een online gemeenschap als Facebook dan het label ‘gemeenschap’ dragen? Ze voldoet aan zowat alle voorwaarden: er is zeker sprake van ‘affectgeladen’ relaties, leden verhullen hun identiteit niet (enkele vervalste profielen van bekendheden daargelaten), en er kan over zowat alles ‘gepraat’ worden. Alleen, ook al ‘voegen’ we enkel ‘vrienden’ of mensen die we kennen ‘toe’, toch blijft ons vriendenaantal niet beperkt, laat staan stabiel. We willen namelijk altijd maar ‘meer’.

4. Méér vrienden maken

Nochtans stelde Aristoteles zich reeds de vraag: hoeveel vrienden moet je hebben? Niet te weinig, niet te veel, luidde zijn advies – zoals bekend stond Aristoteles in alles de nuchtere middenmaat voor. Maar toch vooral niet *te veel*: wat ‘nuttige’ en ‘aangename’ vrienden betreft, is dat duidelijk. Men moet hun immers allen wederdiensten bewijzen, en meer vrienden hebben dan nodig, dient tot niets. Maar geldt dat evenzeer voor voortreffelijke vrienden? Van die soort krijg je er toch nooit genoeg? Helemaal niet, aldus Aristoteles. Ook hier hoort men naar het juiste ‘midden’ te trachten, net zoals het aantal burgers in een stadstaat een onder- én bovengrens behoeft. Op dat juiste middelpunt plakte Aristoteles weliswaar geen cijfer, maar “(h)et is evenwel evident onmogelijk met veel mensen vertrouwelijk om te gaan en zijn aandacht over hen te verdelen”.¹²

Niettemin, wanneer we onze sociale contacten naar de digitale wereld overplanten, lijken de concepten ‘ondergrens’ en ‘bovengrens’, en vooral dat laatste, ineens op losse schroeven te staan. De regel blijkt eenvoudig: hoe meer, hoe beter. Stelt de ‘digitale technologie’ dit dictaat? Werkt het web dat streven in de hand? Consulteren we opnieuw Marshall McLuhan. Zoals gezegd brengt de ‘elektrische technologie’ ons terug naar ‘tribale’ toestanden van onmiddellijkheid, totaliteit en *involvement*. Maar die omwenteling betekent het einde van een ‘specialistisch tijdperk’, dat helemaal draaide rond visualiteit, individualisme, uniformiteit en specialisme, en dat pas goed op gang kwam met de ontwikkeling van het schrift en de uitvinding van de Gutenberg-drukpers. In de huidige tijd geraakt het gespecialiseerde ‘gezichtspunt’ weer in verval, ten voordele van totaal engagement – ‘rollen’ in plaats van ‘jobs’. De nieuwe wereldbewoner wordt opnieuw een soort nomade, een jager-verzamelaar, met die nuance: “In het informatietijdperk keert de voedselverzamelaar (*man the foodgatherer*) terug als de feitenvinder (*man the factfinder*)”.¹³ Het informatietijdperk moet het immers hebben van kenniswerkers. Net zoals de jager-verzamelaar aangewezen was op het tijdig vinden van voedsel, zijn wij voor ons overleven afhankelijk van het correct beheer van kennis en informatie.¹⁴

Hoe controversieel McLuhans theorie ook mag klinken, hier vinden we een belangrijke aanwijzing. Pogen we in het naar omhoog rijden van ons digitale 'vriendenaantal' een oeroude verzameldrift te stillen dan?

5. Vrienden vergaren is...

Net zoals vriendschap bestaat verzamelwoede al langer dan vandaag. Maar combineren we op online-gemeenschapssites die twee dan niet bijzonder vakkundig? Leiden hier onze vier vragen niet naartoe? Berekenen, (be)kijken, zich relateren aan 'de anderen' en 'tellen': vriendschap bleef vóór het digitale tijdperk van geen van deze vier activiteiten gespaard. Maar de *digital community* verschafft ons nu het ultieme gereedschap om deze bezigheden bijna 'efficiënt' te bundelen, in een virtuele omgeving die alle vaardigheden van de verzamelaar vergt. De 'vriend-verzamelaar': de vriend die tegelijk een vriend én verzamelaar van vrienden is. "Postzegels sparen is wijsheid vergaren," zo wist de volkswijsheid destijds (of de marketingdienst van De Post). Maar waarom vergaren we *vrienden*?

In *Le système des objets* maakt Jean Baudrillard een analyse van het verzamelen.¹⁵ En ook al is die gul psychoanalytisch getint en doet ze daardoor onderhand ietwat achterhaald aan, toch verschafft ze ons enkele relevante inzichten in de verzamelaarspsyche. Volgens Baudrillard heeft elk object twee mogelijke functies: 'gebruikt worden' en 'bezit zijn'. Deze functies zijn tegengesteld-complementair. Het object ontdaan van zijn praktische functie, wordt 'puur bezit': subjectief en abstract. Zo kan het deel gaan uitmaken van een collectie. Want het verzamelen draait net rond deze 'passionele abstractheid' van het bezit. Het ordenen en organiseren kan beginnen. Want die organisatie, die controle, daar is het de verzamelaar om te doen. Baudrillard legt de link tussen collectioneren en seksualiteit: hij vat verzamelen op als regressie, als een terugvluchten achter de genitale seksualiteit – de gemeenschap met een echte, andere mens. 'Echte', menselijke relaties zijn bedreigend. Verzamelobjecten daarentegen vormen een 'veilig' toevluchtsoord, ook al omdat ze 'geslachtsloos' zijn. (Net zoals huisdieren, reëel of symbolisch, voegt Baudrillard nog toe. Alleen op die manier, na werkelijke of symbolische castratie, kunnen ze emotionele veiligheid verschaffen.)

De verzamelaar onttrekt bevreemding aan zijn of haar collectie vanwege enerzijds de absolute uniciteit van elk object, het 'model', maar anderzijds de mogelijkheid van een 'reeks' en dus van oneindige substitutie. Deze twee polen, 'model' en 'reeks', zorgen voor de eigenaardige dynamiek van de collectioneur. De singulariteit van een object komt voort uit het feit dat *ik* het bezit. Daarom herkent de verzamelaar zichzelf in, en identificeert hij of zij zich met het verzamelobject. "Want men verzamelt steeds zichzelf".¹⁶ Kijk, *ik* besta. De 'reeks' maakt dan weer dat we oneindig blijven verzamelen, altijd nog op zoek

naar dat ene ontbrekende, 'unieke object'. Maar dat object ontleent net zijn waarde aan zijn afwezigheid. "Men moet zich afvragen of de verzameling gemaakt is om voleindigd te worden (...)".¹⁷ Baudrillard gaat echter nog verder. Verzamelobjecten, en objecten in het algemeen, stellen ons in staat om in zekere zin de tijd te 'beheersen'. "(D)e organisatie van de verzameling zelf neemt de plaats in van de tijd".¹⁸ Preciezer: door te verzamelen pogen we de irreversibiliteit van de tijd te counteren. De (oneindige) 'reeks' van de verzameling schept cyclische tijd en vervangt zo de onomkeerbare tijd die van geboorte naar dood snelt. "(I)ndien dromen dienen om de continuïteit van de slaap te verzekeren, verzekeren objecten de continuïteit van het leven".¹⁹

Toch is het verzamelen geen zuiver solitaire activiteit: het strekt zich ook uit *buiten* de relatie tussen verzamelaar en collectie, richting 'de cultuur'. Objecten worden dan tevens projecten. Alleen al het ruilen of het tentoonstellen van de verzameling noodt de stap naar de buitenwereld: de verzamelaar doet een beroep op anderen als waarnemers van zijn of haar collectie, en integreert hen zo in de subject-object-relatie.²⁰ Toch blijft die relatie zelf vaak verstoken van 'reële motivatie', en valt ze ten prooi aan 'seriële motivatie': een collectioneur verzamelt soms objecten die hem of haar op zich niet interesseren. Al kan de laatste soort 'motivatie' toch de eerste teweegbrengen, net zoals het verzamelen zelf voor echte menselijke contacten kan zorgen. In eerste instantie geeft dikwijls de zoektocht naar het ene, gemiste 'unieke object' daartoe de aanleiding: de verzamelaar schakelt de anderen in zijn of haar speurtocht in.

En zie: de vier bovengenoemde 'aspecten' vinden we terug in Baudrillards analyse. Verzamelen veronderstelt organisatie, controle: een zekere berekening en calculatie – wat zich al simpelweg uit in het tellen van de objecten in de collectie ('2000 postzegels in totaal, 504 Belgische, 137 Bulgarse, ...'). Het verzamelobject bezit ook een iconische functie: we vereren het, vooral in de vorm van het unieke 'model'. Verzamelen teert eveneens op een gemeenschap van co-collectioneurs, als collega's, publiek, gesprekspartners, of zelfs concurrenten. En ten slotte wil elke verzamelaar alsmat 'méér', verzamelen tiert naar oneindigheid. Maar één facet van Baudrillards onderzoek dien ik alsnog nader te bekijken: de menselijke relatie zelf.

6. De vriend als verzamelobject

Even recapituleren. Ik speurde naar een kwalitatief en niet 'slechts' een kwantitatief verschil tussen de 'klassieke' vriendschap en de digitale vriendschap. Daarom onderzocht ik vier 'zichtbare' aspecten van deze laatste soort. Ik kwam tot de conclusie dat de vier kenmerken gelijkenissen vertonen met eigenschappen van de 'verzamelaar'. Maar verzamelde de 'klassieke' vriend zijn of haar vrienden dan niet? In elk van de aspecten bleek ook de predigitale

vriend niet geheel gespeend van ‘verzamelachtige’ trekken. Is het verschil dan ‘slechts’ kwantitatief?

Keren we terug naar Baudrillard: het verzamelen zelf heeft een kwalitatieve en kwantitatieve dimensie. “Kwalitatieve kwintessens, kwantitatieve manipulatie”.²¹ De essentie – kwalitatief – slaat op het ‘model’, de ‘manipulatie’ of ‘praktijk’ – kwantitatief – op de ‘reeks’. Maar, zo zagen we, ‘verzamelen’ beduidt een wegvlugten van menselijke relaties. “Nooit laat de menselijke relatie, waar het unieke en het conflictueuze heersen, deze samensmelting van de absolute singulariteit en de onbeperkte reeks toe: daarom is ze een constante bron van angst”.²² Hier ontstaat een vreemde paradox: verzamelen betekent, gesimplificeerd, een ‘vlucht voor relaties’, terwijl de digitale vriend-verzamelaar net vrienden, relaties, *verzamelt*? Een heus geval van technologische ironie, zo lijkt het wel. (De latere Baudrillard zou allicht betogen dat de online vriendschap een simulacrum van de ‘echte’ is). Maar trachten we even aan de paradox voorbij te gaan: het verzamelobject is een *object* – wil dat dan zeggen dat de ‘verzamelde vriend’ geobjectiveerd wordt? Noodzakelijkerwijs wel, anders kan de verzamelaar hem of haar onmogelijk in de dynamiek van kwalitatief ‘model’ en kwantitatieve ‘reeks’ inschakelen. Dus *voorzover* de vriend-verzamelaar vrienden *verzamelt*, en op een *verzamelende* manier vriendschappen aangaat, kunnen we spreken van een kwalitatief én kwantitatief verschil met de ‘klassieke’ vriendschap.

Uiteraard pareert de nuchtere lezer nu (en gelijk heeft hij of zij) dat men online vriendschappen toch niet per se op dezelfde wijze moet opvatten als ‘klassieke’. Als een *social-networking*-site het over mijn ‘vrienden’ heeft, ligt dat dan niet meer aan het slimme woordgebruik van een programmeur of *marketeer* dan aan een werkelijk gegrondveste emotionele band? Geen nood om daarvan wakker te liggen: ‘het zijn maar woorden’. Toch moeten we volgens techniekfilosoof Neil Postman op onze hoede blijven, “(...) want het is zeker dat radicale technologieën nieuwe definities van oude termen creëren, en dat dit proces plaatsvindt zonder dat we er ons volledig van bewust zijn”.²³ Dat wist al koning Thamus, die in Plato’s *Phaedrus* waarschuwt voor de kwalijke effecten van het schrift, dat weleens de betekenis van de woorden ‘wijsheid’ en ‘geheugen’ zou kunnen veranderen – en dat denkbaar ook deed.²⁴

Door onze digitale vrienden ‘vrienden’ te noemen, wijzigen we mogelijkwerwijs ons begrip van ‘vriend’. Dat dat laatste gebeurt, en op welke manier, zal de toekomst misschien uitwijzen. Maar het eerste kunnen we nu al bemerken. In een recent onderzoek ondervroeg men 1500 Vlamingen over hun vriendschappen. Een derde van de ondervraagden beweert online vrienden te hebben. Een vierde zegt echter die vrienden nooit in levenden lijve te zien, terwijl een achtste toegeeft zich op het web anders voor te doen dan in werkelijkheid. Drie kwart van de respondenten ten slotte vindt online vriendschappen oppervlakkiger dan andere.²⁵ (Of we ze nu verzamelen of niet,

sommige vrienden liggen ons nu eenmaal nauwer aan het hart dan andere. Daarvoor hebben we wellicht geen kwaliteitscontrole in het licht van de ‘klassieke’ vriendschap nodig.)

Als besluit nog deze bedenking. Mijn betoog leidt niet tot de conclusie dat vriendschap in de ‘klassieke’ zin op het net onmogelijk is. Zoals gezegd schuilt het kwalitatieve verschil in het *verzamelend objectiveren*. Toch kunnen we de vraag stellen of vriendschap zoals Aristoteles die voor ogen had, wel te verenigen valt met de technologische premissen van het web.

Zoals genoegzaam bekend doorbreekt het internet barrières van tijd en ruimte: instant communicatie zonder ruimtelijke beperkingen. Laten ruimte en tijd voor Aristoteles nu echter de pijlers zijn waarop intense voortreffelijke vriendschap gestoeld is. Goede vrienden leven zoveel mogelijk samen, zoeken elkaars gezelschap op. Nabijheid fundeert vriendschap. Geen futiele observatie: waarom ontstaan vooral op school, in jeugdbewegingen of tijdens reizen – omgevingen van zowat gedwongen nabijheid – ‘vrienden voor het leven’? Daarnaast duidde Aristoteles tijd als constituerende factor van vriendschap: echte, diepe vriendschap vraagt tijd en wederzijdse vertrouwdheid. “Want zoals het spreekwoord zegt is het onmogelijk ‘met elkaar bekend te worden’ voordat men de bekende ‘schepel zout’ met elkaar gegeten heeft”.²⁶ En vaak loopt het zelfs letterlijk zo: vriendschap gaat, net zoals liefde, ‘door de maag’. Ook al kan het ‘dialectische’ deel van een copieuze maaltijd – het gesprek, de dialoog – evengoed online plaatsvinden, toch blijft vriendschap voor een stuk een lichamelijke aangelegenheid.

Aristoteles had allicht nog één laatste vaststelling over de hardnekkige vriend-verzamelaar geuit: “Allemandsvrienden (...), die met iedereen op vertrouwelijke voet staan, zijn naar men aanneemt eigenlijk niemands vriend, of het moet zijn op de manier waarop stadgenoten bevriend zijn met elkaar.” Nee: echt goede vrienden zijn dun gezaaid, “(...) men mag al blij zijn als men een paar van zulke vrienden vindt”.²⁷

Dus als iemand je ooit nog aanspreekt op je aantal Facebook-vrienden, dien hem of haar dan van repliek met de woorden die Willem Elsschot zijn ‘Ali’ in de mond legt in *Het Dwaallicht*. Bij hun afscheid schenkt de Afghaanse matroos zijn gids-voor-de-avond Laarmans een pakje sigaretten als dank. Laarmans verzekert hem dat hij het als aandenken zal bewaren. De matroos riposteert dat hij de sigaretten moet oproken, anders drogen ze uit. En dan drukt hij Laarmans’ ontkiemende verzameldrift kundig de kop in met de al geciteerde fijnbesnaarde frase: “Ware vrienden hebben geen pand tot gedachtenis nodig.”

Noten

¹ Willem Elsschot, *Verzameld werk*, Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2007, p. 735.

- ² Aristoteles, *Ethica*, vert. Christine Pannier en Jean Verhaeghe, Groningen, Historische Uitgeverij, 1999, p. 244.
- ³ Dale Carnegie, *How to Win Friends and Influence People*, Londen, Vermilion, 2006.
- ⁴ Aristoteles, *Ethica*, p. 292.
- ⁵ Marshall McLuhan, *Understanding Media. The Extensions of Man*, New York, New American Library, 1966, p. 50.
- ⁶ Aristoteles, *Ethica*, p. 257.
- ⁷ *Ibid.*, p. 258.
- ⁸ *Ibid.*, p. 261.
- ⁹ Amitai Etzioni, 'On Virtual, Democratic Communities', in: Andrew Feenberg en Darin Barney (red.), *Community in the Digital Age. Philosophy and Practice*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004, pp. 225-238.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 232.
- ¹¹ *Ibid.*, p. 229.
- ¹² Aristoteles, *Ethica*, p. 295.
- ¹³ Marshall McLuhan en Harley Parker, *Counterblast*, Londen, Rapp & Whiting, 1969, p. 33.
- ¹⁴ Een interessant maar omstreden idee van McLuhan luidt dat cultuurfenomenen uit één periode, door een mechanisme van verval en terugkeer, kunnen opduiken in een volgende, maar dan met een gewijzigd gezicht. Zo metamorfoseert 'het jagen' van een activiteit die in een vorig bestel een zaak op leven en dood betrof, tot een – prestigieuze – vrijetijdsbesteding in de nieuwe 'cultuur'. "Het jagen en alle jacht-gerelateerde dingen worden snobistische versieringen van de bovenlaag in de nieuwe maatschappij." McLuhan en Parker, *Counterblast*, p. 30.
- ¹⁵ Jean Baudrillard, *Le système des objets*, Parijs, Denoël-Gonthier, 1968, pp. 103-128.
- ¹⁶ *Ibid.*, p. 109.
- ¹⁷ *Ibid.*, p. 111.
- ¹⁸ *Ibid.*, p. 115.
- ¹⁹ *Ibid.*, p. 118.
- ²⁰ *Ibid.*, p. 127 (voetnoot).
- ²¹ *Ibid.*, pp. 106-107.
- ²² *Ibid.*, p. 107. Laat mij daar nog aan toevoegen dat verzamelen volgens Baudrillard regressief werkt, maar tenminste ergere regressie en ultieme waanzin voorkomt. *Ibid.*, p. 128. Verzamelen is dus ten langen leste niet helemaal slecht. Er wordt tenminste *een* band gesmeed – met een object welteverstaan.
- ²³ Neil Postman, *Technopoly. The Surrender of Culture to Technology*, New York, Vintage Books, 1992, p. 8. Postman ontwikkelt verder een vrij pessimistische visie op hedendaagse technologie die ik niet over de hele lijn deel – desondanks voert hij mijns inziens een waardevol betoog.
- ²⁴ *Ibid.*, pp. 8-9.
- ²⁵ Anon., 'Bijna een op de tien Vlamingen heeft geen vrienden', in: *De Morgen* 07-01-2009. Het onderzoek werd uitgevoerd door de Christelijke Mutualiteit (CM) Midden-Vlaanderen en de resultaten ervan zijn gepubliceerd in het tijdschrift *çava*, januari 2009.
- ²⁶ Aristoteles, *Ethica*, p. 248.
- ²⁷ *Ibid.*, p. 295.